

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

Ústav slavistických a východoevropských studií

Bakalářská práce

**POVÍDKY VASYLA STEFANYKA
Z POHLEDU MODELACE POSTAVY**

Anna Wurmová

UKRAJINISTIKA

Vedoucí práce: Mgr. Tereza Chlaňová, Ph.D.

Praha 2007

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury.

V Praze dne 30. května 2007

Anna Wurmová

Anna Wurmová.....

Zde bych ráda poděkovala Mgr. Tereze Chlaňové, Ph.D., za její pomoc, trpělivost, cenné konzultace a hodně času, který mi při psaní této práce věnovala.

Obsah

Úvod.....	5
„Boj tendencí“, místo Stefanyka v literárním procesu doby...	7
Expresionismus – obecné rysy.....	10
Expresionismus v díle Vasyla Stefanyka.....	11
Literární styl Stefanykovy expresionistické tvorby.....	13
Modelace postavy ve Stefanykových krátkých sociálně-psychologických novelách.....	16
Stefanykovy novely a jejich hrdinové.....	17
„Modrá knížečka“.....	17
„Rekrut“, „Sebevražda“, „Nitka“.....	19
„Kamenný kříž“.....	23
„Sama samotinká“, „Umírání“.....	29
„Basarabové“.....	33
„Javorové listí“, „Lesova rodina“.....	37
Závěr.....	43
Seznam použité literatury.....	44

Úvod

Počátky novodobého ukrajinského písemnictví jsou spjaty se jménem Ivana Kotljarevského, který svým dílem přináší přesvědčivý důkaz o schopnostech lidové ukrajinštiny stát se spisovným jazykem. Jeho dílo je organicky srostlé s ukrajinskou skutečností, vyvolává odezvu nejen mezi čtenáři, ale je i výzvou k řadě pokusů o napodobování.

Na počátku 19. století vzniká na Ukrajině tzv. burleskní škola, která nese název „kotljarevština“. Její představitelé nevycházeli výhradně z Kotljarevského; výsledkem jejich činnosti byla díla s velkou dávkou značně nevkusného humoru, která začala ohrožovat slibné základy vybudované Kotljarevským. Četní odpůrci rodící se nové ukrajinské literatury pak argumentovali právě tím, že ukrajinština je hrubý jazyk, který se hodí jen pro vulgární burleskní tvorbu.

Cestu z této slepé uličky naznačila generace romantiků, která rozšířila stylové, tematické a žánrové rozpětí literatury. „Největším romantickým básníkem, jenž ovšem toto označení daleko přesahuje, byl Taras Ševčenko, dodnes opředený aureolou nedotknutelnosti. Jeho dílo *Kobzar* je svérázným 'mýtem ve fragmentech' složeným z obsahově i formálně různorodé poezie. Nekritické kopírování jeho stylu ovšem zbrzdilo vývoj poezie, jejíž neotřesitelné postavení naštěstí začala ohrožovat próza, která se přes folklórně laděné povídky vypracovala k širokým epickým plátnům.“¹

I když generace básníků, která nastoupila po Ševčenkovi, ve své práci tak úspěšná nebyla, nedosáhla kvalit svého nenapodobitelného předchůdce, přesto jde o jakýsi časově chronologický postup a zastoupení Ševčenkových literárních prvků v jejich tvorbě (později o tom

¹ Chlaňová, Tereza: Ukrajinské propustky do světa literatury, *navýchod, speciál – slovanské literatury*, ročník 5, duben 2005, str. 12.

psal Ivan Franko)². Více zajímavého přinesla do ukrajinské literatury ve druhé polovině 19. století próza, která se nyní prosadila. Do té doby byla doménou poezie. Již ve třicátých letech 19. století se svými sentimentálními povídkami stal klasikem ukrajinské prózy H. Kvitka-Osnovjanenko. Byl prvním ukrajinským autorem, který upozornil na bohatý vnitřní svět prostého člověka a dokázal, že ukrajinským jazykem lze vyjádřit složité myšlenkové proudy i nevšední city.

V roce 1876 vyšel carský výnos, který zakazoval používání ukrajinštiny v publikacích a ve školách. Proto se literární život přesouvá do Haliče. Tady se již od konce dvacátých let formuje kroužek mladých romantiků. Mladá generace vzhlížela k Ševčenkovi, soustředila se na sílu jazyka a národa a proto jim také říkali národovci.³ Východoukrajínští autoři své práce stále častěji tiskli v haličských časopisech.

V tomto období zahájil svou literární činnost Ivan Franko⁴ (básník, prozaik, dramatik, literární historik, publicista a vědec). Pod Frankovým vlivem vyrostla na Ukrajině nová spisovatelská generace. K ní patřil například Mychajlo Kocjubynskij, první ukrajinský impresionista. V té době, na přelomu 19. a 20. století, zaujímá v ukrajinské próze důležité místo krátká sociálně psychologická novela a právě Kocjubynskij je jedním z představitelů tohoto žánru. Klade důraz především na psychiku člověka a tím obohacuje ukrajinskou prózu. Druhou významnou osobností byla Olha Kobyljanská, jež ve svých psychologických povídkách věnovala velkou pozornost otázce emancipace a feminismu. Její zásluhou vstoupily do literatury ženy evropského formátu, vzdělané a sebevědomé, nikoliv romanticky neosobní, jak je v próze prezentovala mužská část národnické literatury.

² Dojem z Ševčenkovy poezie byl tak mocný, kouzlo jeho slova tak působivé, že podle tehdejších představ se ukrajinské básnictví mohlo projevovat jedině ve formě jím posvěcené: jen jeho styl se zdál skutečně poetický, jenom jeho melodie jako by odpovídaly duchu ukrajinské národnosti a jedině v jeho směru se údajně dalo jít dál. – (Ivan Franko).

³ Národovci zakládali tajné spolky a ty se převážně zabývaly vydáváním časopisů, které se objevovaly hlavně v šedesátých letech. Mnohá tato vydání redigovaná mladými nezkušenými editory měla málo čtenářů, malé finanční zdroje a proto rychle zanikala.

⁴ Byl prvním ukrajinským profesionálním spisovatelem, vyznačoval se velkou šíří zájmů, napsal více než pět tisíc děl. Ve své prozaické tvorbě byl neúprosným realistou s tendencí k naturalismu. Místrovsky ovládal básnickou formu, vytvořil novou uměleckou syntézu, v níž spojil prvky moderny a světové klasiky.

Význačným prozaikem konce 19. a začátku 20. století byl Vasyl Stefanyk⁵, jehož celoživotním učitelem byl právě Franko. Stefanyk, díky výrazovému a obrazovému ztvárnění svých prací, byl také nazýván mistrem realistické sociálně psychologické novely. Spolu se svými souputníky Lesem Martovyčem a Markem Čeremšynou velmi sugestivní formou přiblížil těžký život haličského lidu. Jeho věcná, objektivní vyprávění s velkým důrazem na prožitek, silnou obraznost a zhuštěné barvy řadí Stefanyka mezi první ukrajinské expresionisty.

„Boj tendencí“, místo Stefanyka v literárním procesu doby

Již s příchodem Ševčenka na „literární scénu“ se doposud poklidná hladina ukrajinského literárního procesu začala „nabíjet“ ideovými a uměleckými rozpory. Významným rysem literárního života Ukrajiny konce 19. století se stala jeho velká politizace. Literatura byla považována za ochránitele utlačovaného národa. Jednou z klíčových tezí národnictví bylo uvědomění si novodobého ukrajinského národa. To bylo provázené myšlenkou obrození, kterým ukrajinská literatura procházela.

Ukrajinci v tomto období znovu nastoupili k aktivní kulturní ofenzivě. Do jejího čela se staví mladá buržoazie, která vyhlašuje národní hesla a formuluje národní cíle a mladí literáti a umělci, jejichž snahou je zachytit především vnější etnografické a folklórní rysy národního života, což ve svých důsledcích „vedlo k sebeizolaci a provincialismu“⁶. S těmito národními cíli a s otázkou národnictví velmi úzce souvisí v podstatě nekritická idealizace venkova a jeho obyvatelstva. To vytvářelo jeden ze zásadních prvků národnické koncepce a zároveň hlavní tematickou prioritu literárních děl. Ve své podstatě národnická literatura venkov

⁵ Vasyl Stefanyk se narodil 2. května 1871 ve vesnici Rusiv v Haliči. Studoval na gymnáziu a pak na Krakovské univerzitě. První povídku napsal v roce 1890 pod názvem „Форнал Антін“. Ta byla přepracována na novelu „Синя книжечка“ a v roce 1899 vyšla pod tímto názvem jeho první sbírka novel. V roce 1900 vychází „Камінний хрест“, v roce 1901 „Дорога“ a v roce 1905 „Моє слово“.

⁶ Židlický, Václav: *Současná ukrajinská a běloruská literatura*, Praha 1966, str. 33.

značně idealizovala a tato idealizace byla různá v různých dílech i u různých autorů. Postupně se začaly ozývat hlasy volající po změně. Tato snaha situaci změnit byla jakýmsi projevem modernosti.

Řada literátů, kteří se přímo nevzdávali zobrazování venkova, přesto alespoň měnila způsob psaní. V jejich popisech začínají hrát významnou roli naturalistické detaily, přibližují morální úpadek venkova a svoji pozornost obracejí k drobnější, méně rozsáhlé tvorbě a příběhům.

Příkladem tohoto nového pojetí je tvorba Stefanyka, Čeremšyny, Martovyče, Kobyljanské a některých dalších autorů. Národnostní program se pro ně stal samozřejmostí, ale zbavili jej romantických iluzí a postavili na reálný základ. Svému literárnímu směru dali tito spisovatelé hlubší a širší náplň, kultivovanější výraz a obohatili tematiku o myšlenkovou a psychologickou problematiku.

Ve své bakalářské práci se budu věnovat dílu Vasyla Stefanyka, který je jedním z význačných prozaiků té doby. Ve svých novelách ztvárnil tragické příběhy lidí, jejich sepětí s půdou, samotou, opuštěností, bídu i smrt. Řada z nich se skutečně stala a autor hlavní postavy a jejich prožitky mnohdy osobně poznal a čtenáře s nimi seznamuje v krátkých povídkách s velkou dávkou exprese. Budu se především věnovat modelaci postav ve Stefanykových novelách, které psal ve svém prvním tvůrčím období, v letech 1897 až 1900. Své náměty čerpal z jemu dobře známého venkovského prostředí, kde jeho hrdinové prožívají nelehký život naplněný starostmi, trápením, samotou, bezradností, umíráním i smrtí. Autor všechny pocity svých postav rozebírá zevnitř, „nahlíží do duše člověka“, vidí její rozervanost, pokoru, ponížení.

O své literární práci a vůbec o názorech na umění se ve své autobiografii Stefanyk téměř nezmiňuje. Říká jen, že začal psát velmi brzy, ale styděl se k tomu přiznat. Tato skromná stručná výpověď je charakteristická pro celou novelistovu tvorbu. Ve svých krátkých psychologických novelách se nezabývá konstrukcí napínavých zápletek, nevěnuje pozornost popisům přírody, je naprosto lhostejný k epické šíři a důkladnosti. A přece Stefanyk vládl nevšedním darem reálného, přesného, objektivního vidění života v jeho nejrozmanitějších a nejsubtilnějších projevech.

Právě z tohoto důvodu si Stefanyka všimli brzy i za hranicemi jeho vlasti. Uměl ukázat svět v jeho celistvosti pomocí úzkých průzorů do života, pomocí jemně propracované poetiky. Některé jeho povídky se podobají miniaturním výřezům ze skutečnosti, chápaným jako řetěz hluboce prožitých životně důležitých situací. Především těmito povídkami začal Stefanyk reprezentovat moderní literární projev přelomu století - expresionismus a stal se významným ukrajinským prozaikem konce devatenáctého a začátku dvacátého století.

I dnes nás ještě může překvapit Stefanykovo pojetí života a jeho postoj ke spisovatelské práci. Na jedné straně naprosto střízlivé, úplně obnažené pozorování a ve své podstatě tragické hodnocení skutečnosti, a na druhé straně zcela básnické vyjádření lidských citů. Stefanyk také nebyl žádným moralistou, jeho odpor k moralizování je obecně známý. Tady například můžeme připomenout Kvitkův styl, pro nějž byla příznačná mravokárnost, snaha za každou cenu vyřknout nějaké morální ponaučení. Kvitka měl snahu poučovat lidi. Stefanykovi se proto psaní nikdy nestalo záležitostí profesionální ctižádosti, ale velmi živelnou vnitřní nutností, která mu v literární tvorbě diktovala přísný výběr postřehů, nálad i pocitů.

Vasyl Stefanyk, díky vyloženě syrovému a realistickému podání prožitků nelehkého života vesnického obyvatelstva Ukrajiny, stupňované dramatičnosti projevu hlavních hrdinů, pocitu tragiky v příbězích postav bez perspektivy předem určených ke zkáze, je právem řazen mezi první ukrajinské expresionisty. V jeho malých psychologických novelách stojí na jedné straně jedinec s jeho životními pocity zmaru a na druhé straně je pak jeho touha prožívanou bezútěšnost překonat a dát životu nějaký smysl, který zachrání jedince z jeho těžké přítomnosti.

Při hodnocení Stefanykovy tvorby byl mnohokrát vysloven podiv nad tím, že za svůj pětadesátiletý život toho napsal poměrně málo. Jeho práce zahrnuje na sedmdesát novel. Sám Stefanyk o sobě jednou prohlásil, že k tomu, aby vydal půl stránky, jich musí napsat aspoň tisíc. Stefanyk tvořil hodně intenzívně v období, kdy měl námět a chtěl jej vyjádřit (napsat), ale svou práci neměl nijak rovnoměrně rozloženou v čase. Stačí si jen uvědomit, že jeho tvůrčí činnost probíhala ve dvou

dosti ostře ohraničených obdobích. První bylo velmi krátké – od roku 1897 do roku 1900 a druhé začalo až roku 1916 a trvalo do počátku třicátých let, kdy Stefanyk těžce onemocněl a v prosinci roku 1936 zemřel.

Expresionismus – obecné rysy

„J expresionismus je takovým proroctvím. V jeho krédu je strašná nenávisť ke skutečnosti, ke světu násilí, útisku, zloby a tvrdé vlády hmoty, odtržení duše umělce od této reality, rozložení jejich tvarů a potlačení jejich zákonů. Expresionismus je dítě své doby – zrodil se současně s ní, zároveň s ní také zanikne.“

František Götz, 1922

Expresionismus⁷ se formuje od osmdesátých let devatenáctého století do třicátých let dvacátého století v opozici proti naturalismu a impresionismu. Chce být novým životním pocitem, v němž se koncentrují obavy o osud člověka. Zdůrazňuje subjektivní stránku umělce sdělení a v tom smyslu deformuje skutečnost, aby dosáhl žádaného stupně výrazu – exprese. Vyjadřuje se buď dravou barevností, nebo naopak kontrastem černé a bílé či zobrazením zneklidňujících gest.

Většina autorů vyjadřujících se k expresionismu definuje obecně nedůvěru expresionistických umělců a literátů v racionalitu života, jejich úzkost z apokalypticky viděného chaotického světa a ze samoty jedince uvnitř společenství, které se hroutí. Na jedné straně u představitelů tohoto literárního směru stojí jedinec s jeho životními pocity zmaru a na druhé jeho snaha najít východisko z těžko řešitelné situace.

⁷ Ve výtvarném umění byl například představitelem expresionismu Vincent van Gogh a Paul Gauguin, v literatuře August Strindberg. V české literatuře reprezentuje expresionismus brněnská Literární skupina s časopisem Host; hlavní představitelé: spisovatel Lev Blatný a teoretik František Götz.

Expresionismus vychází z odhalení jedincovy momentální pozice v jeho prostředí. Jde mu o vyjádření subjektivní úzkosti, úděsu, bolesti či ponížení člověka. Odhalení situace jedince v díle je východiskem k jejímu překonání, a právě toto překonání je dominantním tématem pro expresionisty mezi něž patří i Stefanyk. Ten ve svých novelách důkladně vykresluje duševní prožitky hlavních postav a jejich životní osudy.

Expresionismus v díle Vasyla Stefanyka

„Úspěch Stefanykovy tvorby spočívá v tom, že dokázal sladit myšlenku národního uvědomění s laskavou lidskostí. Jinými slovy ukázal lásku k ukrajinskému člověku se svébytným, osobitým názorem, a to prostřednictvím v té době velmi módních literárních prostředků a uměleckého projevu. On položil základy expresionismu v ukrajinské literatuře, vtělil jej do ukrajinské národní tematiky a jako kouzlem do něj vdechl ukrajinské náměty a reálie“⁸

Ve svých sociálně psychologických novelách vychází Stefanyk z vymezení zobrazovaného prostředí a hlavní postavy příběhu. Na rozdíl od obecného expresionismu, který byl považován spíše za městský či velkoměstský styl literatury a umění, jsou práce Stefanyka zasazeny do venkovského prostředí, které důvěrně znal. Jeho prostřednictvím se ocitáme v prostorách chudých vesnických obydlí plných hladových dětí a jsme svědky bezútěšné situace rodičů, či jedinců, bezradných a nemohoucích nastalou krizovou situaci zvládnout. Tak oslovuje čtenáře například první Stefanykova povídka, kterou napsal ještě jako gymnazista pod názvem „Синя книжечка“⁹.

Jak upozorňuje ve svém díle O. Černenko, má expresionistická tvorba Stefanyka charakteristické znaky, které korespondují s tvorbou evropských expresionistů. Je to například naprostá shoda všech expresionistických tvůrců v odporu proti sociální nespravedlnosti a útisku

⁸ Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 8.

⁹ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 7.

člověka. Možnost, kterou expresionismus poskytuje, je založena na odlišném způsobu vnímání, na intuici. „Není pochyb o tom, že Stefanykova tvorba je vybudována na intuitivním chápání člověka ve spojitosti s okolním prostředím děje“¹⁰.

Hlavní postavy Stefanykových novel většinou řeší pro ně neřešitelné problémy, kladou si otázky „jak dál žít, jak přežít, jak uživit rodinu?“. Hlavní postavy se v nastalé situaci přestávají rozumově orientovat a ve svém zoufalství nenalézají pokračování svého domova, rodiny, a tím ztrácejí smysl a cíl života.

U mnohých Stefanykových novel provází čtenáře od prvních přečtených řádek pocit smutku. Například povídka „Новина“ začíná úvodními větami: „У селі сталася новина, що Гриць Летючий утопив у ріці свою дівчинку. Він хотів утопити і старшу, але випросилася.“¹¹ V těchto prvních dvou větách hned na začátku novely autor čtenáři oznámil smutnou zprávu, podstatu celého příběhu. V dalším pokračování povídky přibližuje neutěšenou situaci otce, který zůstal sám se dvěma dcerkami, bez práce, bez nějaké možnosti děti nasytit. Autor vykresluje myšlenkové pochody hlavní postavy, naprosto abstrahuje od popisu jeho zevnějšku. Duše otce trpí, neví si rady a jedině, co ho napadá, je myšlenka, že svoje děti utopí. A vlastně tímto dokonaným skutkem hlavní postavy – Hryce Letjučije – novela začíná. Povídky Stefanyka jsou velmi výrazně spojeny zdánlivě jednoduchými a všedními náměty. Každá z nich je ale malou sociologicko psychologickou sondou do života hlavních postav příběhů a jejich nejbližších.

Pro Stefanykovu expresivní metodu je příznačné, že jeho texty novel jsou velmi tvrdou výpovědí faktů, pomocí kterých seznamuje čtenáře s neutěšeným a bídným životem obyvatel zapadlých vesniček v jihovýchodním cípu Polska, Haliče a Bukoviny – dnešní Ukrajiny. V tomto kraji po staletí zněla kromě polštiny, ukrajinštiny či jidiš, také němčina, či čeština.

¹⁰Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 20.

¹¹ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 47.

Stefanykovy postavy přecházejí z jedné novely do druhé a jsou v nich přirozeně zabydleny se svými malými radostmi, ale především se svými neskonalými strastmi, bídou a utrpením. Spisovatel ve svých povídkách píše o tom, co viděl. „Stefanyk vyloučil z obsahu svých děl vše dekorativní, druhořadé a popisné. V textu zanechává pouze holá fakta. Autor se neohlíží na zevnějšek člověka. Proniká do duše hlavního hrdiny a emotivně popisuje vnitřní stavy lidské duše, nejmenší psychické konflikty. Emoce a příkoří se stávají v dílech Stefanyka stěžejní podstatou.“¹²

Zatímco Stefanyk, ukrajinský spisovatel z oblasti Haliče a Bukoviny, byl s místem, kde se narodil, žil, tvořil a umřel, bytostně spjat, přesto se k čisté a nezkalené prezentaci „živého světa“ ve svých povídkách musel „protrpět“. Od roku 1904, kdy se oženil, prožil celý svůj život na vesnici. Byl pro něho těsnou symbiózou se strastiplným osudem venkovanů. Protože soucítit s drastickým a tragickým životem prostých venkovanů byl i jeho život vzhledem k jeho obrovskému sociálnímu citění stejným utrpením, jako život obyvatel vesnice. Jeho povídky jsou bez sebemenšího záblesku ironie, smíchu či veselí. Stefanyk čtenáře seznamuje jen se strohou realitou života, bezútěšností jeho postav a s pocity jejich smutku a beznaděje.

Literární styl Stefanykovy expresionistické tvorby

Vasyl Stefanyk si vážil venkovanů a z jejich života bral náměty pro své povídky. V jeho tvorbě, obdobně jako v dílech jeho kolegů spisovatelů, Kocjubynského a Kobyljanské, je při psaní psychologické prózy naprosto nepodstatný pouhý popis uskutečněné události. Jde jim především o zobrazení psychologického procesu – budovaného na tom, jak se aktuálně prožívané události odrážejí na pocitech hlavních hrdinů. To je podle Franka zobrazení událostí srdcem a myslí hrdinů.¹³ „Pro

¹²Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 22.

¹³ Франко, Іван: *Енциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1904, стр. 324.

tvůrce psychologické prózy je hlavním momentem lidská duše, její stav za různých okolností, všechna ta světla a stíny, které vrhá na celé své bytí. Tyto stíny a světla má hrdina ve své duši a ty jakoby magickou lampou osvětlují také okolí. Ve svých hrdinech se úplně ztrácejí, postavy je nosí ve svém nitru a nutí nás vidět svět jejich očima.“¹⁴

Na rozdíl od Kocjubynského, který ve svém díle kladl důraz především na psychiku člověka a psychické dojmy svých hrdinů, Stefanyk prožívá se svými hrdiny utrpení jejich duše, detailní okamžiky těžkých osudů, trpí s utrpením svého hrdiny. Stejně tak Stefanyk svoje příběhy, na rozdíl od Kocjubynského, nedoprovází originálními a rozsáhlými popisy přírody, vnějším dokonalým obrazem svých postav. Stefanyk je ve svých popisech jak prostředí, přírody, tak i hlavní postavy skoupý. Zajímá jej to, co člověk cítí a autor soucítí s ním. To je pro Stefanykovi hrdiny i pro samotného autora typické.

O Stefanykovi jako mistru psychologické prózy Ivan Franko napsal: „S velkým mistrovstvím proniká do duše haličského vesnického obyvatelstva, umí vylíčit psychické drama tam, kde ostatní vidí pouze špatně volenou hospodářskou politiku, která se promítá do každodenního života.“¹⁵ Velmi působivé je Stefanykovo pochopení toho, jak žije, co si myslí a po čem prahne venkovský pracující člověk. A také neméně působivá je dovednost autora vymodelovat těžké psychické procesy, záplavy pocitů z nelidských podmínek. Spisovatel se oprostil od důkladných popisů, také se velice málo věnoval líčení etnografických podmínek života, zvyků a obyčejů.

Ztvárnění obrazů na základě duševních procesů člověka umožnilo značné změny v kompozici Stefanykových děl. Buduje syžety nejenom v závislosti na vývoji vnějších událostí, ale především na změnách pocitů hlavních postav příběhů. Vnějších událostí je ve spisovatelově tvorbě popsáno velice málo. Téměř v ní nezaznamenáme ani časově posloupné popisy života jeho hrdinů, či detailní popisy jejich zevnějšku.

¹⁴ Збірник: *Василь Стефаник у критиці та спогадах*, Видавництво Дніпро, Київ 1970, стр. 61.

¹⁵ Франко, Иван: *Єнциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона*, 1904, стр. 324.

Stefanykovy novely nemají ani tradiční úvody, mnohdy v úvodních větách zachycuje celou podstatu příběhu. Popisy jsou velmi stručné a připomínají nám poznámky v dramatech: „Specifika Stefanykova stylu spočívala v lakonických popisech vnější skutečnosti, ve vyloučení všeho podružného a dekorativního.“¹⁶ Spisovatel neuznává přehnaná autorská vysvětlování. Za něho mluví, vzpomínají, vysvětlují a přemýšlí pouze postavy jeho příběhů. Proto také velkou roli ve Stefanykových dílech hrají mistrně napsané dialogy a monology hlavních i vedlejších postav.

Spisovatel nemilosrdně vykresloval fráze, „...po jejichž přečtení uši ohluchly a ústa oněměla. Toužil po tom, aby každé významné slovo bylo zmaterializovaným klubkem lidského bolu a znělo hlasitě.“¹⁷ Stefanykovy povídky nepopisují dlouhé životní etapy svých hrdinů. „U Stefanyka je na dvou až třech stránkách vylíčeno celé drama, z něhož až u srdce píchá. Takové jsou všechny povídky Stefanyka. Jejich síla je ve veliké stručnosti, které odpovídá objektivní způsob autorův.“¹⁸ Stefanykovy novely jsou plné hlubokého lyrismu, ale tento lyrismus je skrytý. Autor záměrně uniká před zobrazením citů v přímé podobě i před vyjádřením svých osobních sympatií či antipatií.

Každé Stefanykovo slovo vyjadřuje jeho úsilí ukázat život venkovských chudáků ne z úhlu pohledu nestranného pozorovatele, ale jako něco pokrevního, svého vlastního. Osud hrdiny a spisovatele se tady doslova slévá. „Tato snaha splynout se svými hrdiny, identifikovat se s objektem tvorby je podobná snaze expresionistů o spojení všeho existujícího.“¹⁹ Při jednom setkání Stefanyka se svými čtenáři, kterých si nesmírně vážil, spisovatel prohlásil: „Přistoupím-li ještě blíže k vám – budu úplně sežehnut bolem.“

V jednom ze svých dopisů Stefanyk doznal, že každá maličkost, kterou napíše, hraničí se šílenstvím. Uvedl, že nikoho se na světě tak nebojí, jako sám sebe, když tvoří. Bolestné prožitky hrdinů povídek byly i

¹⁶ Chlaňová, Tereza: *Od dětského dynamismu k symfonii čísel, Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934*, Disertační práce, Praha 2006, str. 51.

¹⁷ Збірник: *Василь Стефаник у критиці та спогадах*, Видавництво Дніпро, Київ 1970, стр.132.

¹⁸ Tamtéž, str.132

¹⁹ Chlaňová, Tereza: *Od dětského dynamismu k symfonii čísel, Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934*, Disertační práce, Praha 2006, str. 51.

zážitky samotného autora. Proto přítel K. Hamorak Stefanykovi poradil: „Nepiš tak, nebo se utrápíš.“

Modelace postavy ve Stefanykových krátkých sociálně-psychologických novelách

Postavy Stefanykových malých sociálně psychologických novel jsou svérázné osobnosti, jež neustále formuje celý komplex dynamicky prožívaných situací a motivů. Často u svých postav opakuje v textu jejich jména, líčí jejich niterné pocity a myšlenky, bezvýchodnost situací, což v konečné fázi může vést i ke skutečné realizaci těžkých tragických činů.

Všechny tyto momenty nám naznačují, že u Stefanykových postav jde o dynamický charakter postavy²⁰, pro niž je příznačná přímá charakteristika a její postoj. Například v povídce „Камінний хрест“ autor obrazně představuje postavu hlavního aktéra příběhu Ivana Diducha. „А ще Івана кликали в селі Переломаним. Мав у поясі хибу, бо все ходив схилений, як би два залізні краки стягали тулуб до ніг. То його вітер підвіяв.“²¹

Pro Stefanykovy postavy je také charakteristické chování, jednání, myšlení a v neposlední řadě součástí prezentace postavy je i její jméno. Zajímavé je, že jméno postavy uvádí někdy Stefanyk přímo do názvu novely: tak například takto je uvedena povídka s názvem Basarabové („Басараби“), což je jméno jejich hlavních rodinných představitelů²².

Stefanyk také ve svých novelách vystihuje jistou dynamičnost postavy metaforou. Například v již zmiňované povídce „Камінний хрест“ používá v charakteristice hlavního hrdiny slova „přeražený“, protože kvůli nevléčitelné zdravotní vadě páteře chodí ohnutý. Těžkou prací hlavního hrdiny této povídky zobrazuje jinou metaforou - „ліва рука Івана обвивалася сітею синіх жил, як ланцюгом із синьої сталі“, nebo

²⁰ Hodrová, Daniela: *...na okraji chaosu... Poetika literárního díla 20. století*. Torst, Praha 2001, str. 519.

²¹ Стефанік, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 52.

²² Tamtéž, str. 139.

například: „надбіг плач, як вітер, що з-поміж острих мечів повіяв“, nebo: „Одна сльоза котилася по лиці, як перла по скалі.“

Stefanykovy postavy hlavních hrdinů procházejí celou novelou. V jeho obrazech vidíme jistou souvislost mezi ústřední postavou, hlavní osobností a kompozicí jeho povídkových textů. Do této kompozice se jakoby promítá hrdinova snaha k nalezení identity a smyslu života. Proto také jeho postavy, kompozice a syžet jsou provázány a navzájem se ovlivňují.

Stefanykovy novely a jejich hrdinové

„Modrá knížečka“

Vasyl Stefanyk napsal svoji první povídku ještě jako gymnazista v roce 1890 pod názvem „Форнал Антін“. Ta se stala součástí jeho první sbírky novel a jako „Синя книжечка“²³ byla vydána v roce 1899. Na malém prostoru (necele tři tiskové strany) se autor vypořádává s osudem opuštěného osamocené hlavního hrdiny Antona.

Hned v úvodu povídky, bez jakéhokoli zasazování do nějakého prostředí či děje, nás autor seznamuje s hlavní postavou Antonem: „Отой Антін, що одне п'яний викрикує на толоці, був все якийсь нещасливий. Все йшло йому з рук, а нічого в руки, купить корову, та й здохне, купить свиню, та й решетину дістане. За кожний раз отак.“²⁴

Hospodář Anton nemá v životě žádné štěstí. Odjakživa se mu nic nedaří, smůla se mu lepí na paty a nejtěžší ránu mu osud zasazuje, když mu umírá žena a po ní dva synové. Zůstává sám, nedovede se z této ztráty vzpamatovat a nedovede ani dál osamoceně hospodařit a žít. Prožitě tragické události ho naprosto změní, přestane mít zájem o pole, sad i chalupu a jen pije a pije. Anton, stejně jako hrdinové mnoha dalších Stefanykových novel, je konfrontován s podmínkami silné zátěžové

²³ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 7.

²⁴ Тамтєж.

situace, trpí jak fyzicky, tak psychicky, cítí se ponížěn, prožívá ztrátu svých nejbližších a je vystaven zhroucení, zániku.

Anton přišel o všechno, co drželo jeho život pohromadě a nyní v beznaději propíjí vše co měl: „Продав хату, взяв собі від вийта синю книжку службову та й має йти десь найматися, служби собі шукати.“²⁵

Psychologické rozpracování této povídky je podmíněno výběrem hlavního hrdiny, osamoceného jedince. Stefanyk zobrazuje proměnu jeho chování s velkou přesností a zachycuje změny, kterými jeho hrdina – Anton, prochází. Z hospodáře se stává opilec, člověk bez naděje, bez motivu. „Stefanykova postava a její příběh se postupně stávají více dynamické a v textu je autor prezentuje mnohem širší ‘paletou’ prostředků a mění se ‘sled’, v němž jsou jednotlivé způsoby a spolu s nimi prvky komplexu postavy v textu aktivovány.“²⁶

Ještě jednou se Anton vrací do chalupy, která už nepatří jemu, usedá na její zápraží a říká: „Лиш хочу встати, а присла не пускає, ступаю - не пускає. А мені жель, не жел, ні! Але таки гину. ...Іду. Лиш поступив-єм си, а вікна в плач. Заплакали, як маленькі діти. Ліс їм наповідає, а вони сльози за сльозов просікають. Заплакала за мнов хата. Як дитина за мамов - так заплакала.“²⁷

Důležitou rolí v této povídce hrají vnitřní monology Antona, hovoří sám se sebou, nevidí pro sebe žádnou budoucnost, loučí se se svou chalupou, sadem a poli. Tíží osudu prožívá sám v sobě a přitom povídá: „Ой легко, як каміня гризти. Темний світ навперед мене.“²⁸, a v závěru novely dodává: „Є ще гезди гроші, але буду пити. З нашими людьми нап’юси, з ними пустю. Най знають, як із села-м виходив. Аді, в палусі маю синю книжечку. Оце моя хата, і моє поле, і мої городи.“²⁹.

Postava této povídky, jedinec Anton (to je pro expresionismus typické, neboť vychází z rozkrutí jedincovy aktuální pozice ve světě, v jeho prostředí, jde mu o subjektivní úzkost, úděs, bolest) řeší problém,

²⁵ Tamtéž, str. 7.

²⁶ Hodrová, str. 520.

²⁷ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 8.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž.

co bude dál, přestává se rozumově orientovat ve své zoufalé situaci a nenalézá pokračování svého domova. Ztrácí tak smysl a cíl dalšího života. Bezvýchodnost aktuálního stavu Antona je jakoby veškerou možnou energií a silou převrácena naruby. Proč žít, když nemá pro koho, když vše co měl ztratil. Je sám a sám zůstává.

Strohost a dynamičnost projevu, kterou v této novele autor uplatňuje, je typická pro texty, které zdůrazňují omezenost lidské existence. Věty v takových povídkách jsou spíše kratší, ve vypjatých okamžicích příběhu se objevuje přímá řeč, která dynamičnost textu ještě více podporuje a často se v ní vyskytuje vykřičník pro zdůraznění naléhavosti hrdinovy promluvy: „Продав - та й авус! Не моє та й решта! Не мо-о-є! Ей коби дід мій та підвіси із гроба!... Ой, п'ю та ще буду. За своє п'ю, ніхто до того рихту не має. ... Йду я з хати, геть цалком вже віходжу. Не моє - та й решта! Бий, як пса від чужої хати! Можна проши. Було моє, а тереп чуже. Біходжу надвір, а ліс шумить, словами говорить: верниси, Антоне, до хати, верниси, мой! ... Біходжу - не моє, що маю казати, коли не моє.“³⁰

Na příběhu Antona Stefanyk ukazuje, co člověk prožívá, když duše trpí. Ke svému hrdinovi přistupuje autor otevřeně, jakoby strhával jeho vnější masku a zabývá se především jeho vnitřním prožitkem. Dívá se do jeho duše a odhaluje nejniternější momenty žití a utrpení člověka.

„Rekrut“, „Sebevražda“, „Nitka“

Každá Stefanykova povídka je průzorem do života, je výsečí části života a má autobiografický základ. Nebo také vzniká jako bezprostřední zážitek skutečné události a zachycuje jednu jedinou chvíli v životě člověka. S tímto nábojem, prožitkem okamžiku, je napsána povídka „Виводили з села“³¹, v níž těžce prožívaným okamžikem je loučení matky se synem, který rukuje na vojnu. Hlavní postava syn, ale i jeho matka, prožívají smutnou chvíli loučení, kterou provází i nejistota a utrpení matky, zda se syn z vojny vrátí domů.

³⁰ Стефаник, Василь : *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 8.

³¹ Тамтєж, стр. 9.

Povídka začíná téměř básnickou metaforou: „Над заходом червона хмара закаменіла. ...Подобала та хмара на закервавлену голову якогось святого. Із-за тої голови промикалися проміні сонця.“³² Stefanyk používá metafory ve svém textu velmi příhodně a také tady slovy „zkaменělý mrak“, nebo „zkrvavená hlava světce“, předznamenává čtenáři smutnou, srdceryvnou událost. Obrazně líčí loučení syna, rekruta, s matkou, otcem a s celou vesnicí.

Matka stojí na prahu chalupy a tak, jak je pro Stefanyka typické, v dialogu hovoří se synem: „Ти уже йдеш, синку?“ „Йду, мамо.“ „А ти ж на кого нас покидаєш?“ „Жінки заплакали, сестри руки заломили, а мама біла головою до одвірка.“³³ Otec spolu se synem nasedají na vůz. Všichni lidé je doprovázejí, u lesa za vsí otec zastavuje a rekrut se loučí s celou vesnicí: „Бувайте здорові, і свої, і чижі. Як чим докорив-єм, то забудьте, але благословіть у далеку дорогу.“³⁴

Otec se synem odjíždějí, matka se chytá vozu a lidé jí pomáhají a pak násilím odtrhují od kol vozu, aby si neublížila. Celou noc pak stará matka prosedí na dvoře a ve vzpomínkách je stále se svým synem. Trpí utkvělou domněnkou, že už svého syna nevidí.

Druhou povídkou motivovanou prožívaným okamžikem je povídka „Стратився“³⁵. Tady starý otec, hlavní hrdina novely, přijíždí do města za mrtvým synem, který nezvládl útrapy vojny a vzal si život. Otec jede vlakem sám, schoulený v koutku a slzy mu tečou po tvářích. Opírá šedivou hlavu o sklo a slzy teď stékají po skle.

Vzpomíná na svou ženu, která za ním běžela a prosila, aby ji vzal s sebou. Ale práskl do koní, aby neslyšel ten nářek a teď si se smutkem připouští, že ji už nemusí také najít doma živou. Byl by rád, kdyby i on zemřel a položili ho se synem Mykolou do společného hrobu: „Най би-м гнили разом, як вкупі не можемо жити. Най би над нами і пес не гавкнув на чужі стороні, але най бих укупі були.“³⁶

³² Стефанік, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 9.

³³ Тамтєж.

³⁴ Тамтєж, стр. 10.

³⁵ Тамтєж, стр. 11.

³⁶ Тамтєж.

Vlak přijel do města, otec se zeptal na cestu do kasáren a tam vyslechl smutnou zprávu, že syn se oběsil v olšínách za městem. „Синку, синку, та й ти стративси!. Скажи мені, синку, що тебе у гріб загнало? Нащо ти душу стратив?! Ой привезу я розрадочку мамі від тебе. Марне пропадем.“³⁷

Otec něžně oblékal syna do hrobu. Plakal a na tělo synovo i na tvrdou mramorovou desku, na níž ležel, stékaly tatínkovy slzy. Dal mu bělouňkou košili, vyšívavý pás a klobouk s pavími péry. K hlavě postavil svíčku, aby hořela za ztracenou duši. Díval se na syna a pomyslel si: „Такий годен та гарний парубок у павах! Лежав на студеній мармуровій плиті та гейби усміхався до свого тата.“³⁸

K tomuto typu povídek lze zařadit i noční úvahu matky v symbolické „Nitce“. Velice krátký text povídky „Нитка“³⁹ (pouhá jedna tisková strana) je Stefanykovou vzpomínkou na svoji maminku, kterou nesmírně miloval. Byla mu vším, ztělesněním zdravé milující ženy, matky, ale i bolestným prožitkem hořkého okamžiku její smrti.

Stefanyk zazlíval svému otci, poměrně bohatému sedlákovi, že nechal svou milující a milovanou ženu těžce pracovat. Ve dne tvrdě pracovala na polích, obětavě se starala o početnou rodinu a v noci, kdy všichni v klidu spali, předla svoji nitku

Tato symbolická nitka, kterou matka s láskou přede, je její touhou po zdravém životě, po snaze dát svým milovaným vše, co jen je v jejích silách, přestože oči jí slábnou a prsty umdlévají. „Не можна слабнути, вони на мене чекають, всі оті, що сплять: свою нитку я доведу до кінця. Але прийшла на поміч матір божа з образів. Та не хотіла довго помагати. Одної ночі прийшла та й сказала: »Більше тобі помагати не буду. Ходи зі мною.«“⁴⁰

Tak Stefanyk v povídce podává obraz nocí, které prožívala jeho maminka u kolovrátku, aby mohla utkat bělostné plátno a našít muži a dětem běloskvoucí košile. Těšila se, jak bude s pýchou hledět ze vrat za

³⁷ Tamtéž, str. 13.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, str. 184.

⁴⁰ Tamtéž.

svým mužem a dětmi, ...„вони всі мої, як ідуть по сонцеві.“⁴¹ Oni jsou její rodina, kterou opatruje a o kterou se stará. Ale její radost a potěšení z milovaných nemělo dlouhého trvání, Stefanykova maminka na vysílení zemřela.

Stefanyk v této miniaturní povídce zobrazuje hlavní hrdinku jako ženu velice rozvážnou, klidnou, pokornou a pracovitou, která je oddána svému muži a dětem. Smyslem povídky je autorova snaha ukázat člověka – svoji matku – a její vnitřní svět, radost z rodiny, ale i obrovskou oběť v pilné a namáhavé práci.

V těchto povídkách, kde Stefanyk zachycuje na velmi krátkém prostoru jedné až dvou tiskových stran jednu jedinou chvíli (okamžik) života člověka, je patrná sevřenost jeho stylu. Stefanykovi hrdinové žijí v silných zátěžových podmínkách a situacích, jakými jsou fyzické a duševní utrpení, ponížení, ztráta svých nejbližších a jsou také vystaveni okamžiku definitivního zániku. Jejich prožitky jsou i prožitky autora, který se svými postavami cítí a prožívá bolest duše.

Tuto Stefanykovu autobiografickou angažovanost a subjektivní vstupy v jeho povídkách lze hodnotit jako tvůrčí expresionismus. Takové hodnocení expresionistických tvůrců podává i Miroslav Míčko: „Beru-li v úvahu polaritu subjekt – objekt shledávám tvůrčí typ expresionistického umělce tam, kde dochází k radikálnímu posunu směrem k pólu subjektivity a kde je ztvárňovaný objekt podroben nápadné metamorfóze za účasti psychických stavů – zjitřených až vyšinutých – za účasti úzkosti, děsu, šílenství.“⁴²

Stefanyk volí ve svých malých novelách zdánlivě jednoduché a všední náměty, jakoby se úmyslně oprošťoval od všech literárních vlivů. A přece už v raném mládí četl s velkým zápalem řadu světových autorů. Z ukrajinských spisovatelů měl rád Franka a Kocjubynského. Z jeho textů, z jeho myšlení a cítění lze vyzorovat nerozlučné sepětí autora s reálným světem rodiny, vesnice a jejích obyvatel.

⁴¹ Tamtéž, str.184.

⁴² Míčko, Miroslav: *Expresionismus*, Obelisk, Praha 1969, str. 23.

„Kamenný kříž“

Velmi dobrým obrazem Stefanykova stylu a syrovosti jeho psaní je jedna z jeho nejobsáhlejších povídek, kde si hlavní hrdina uvědomuje mnoho základních myšlenek života, loučení i smrti. Je postaven před situací, která ho překvapí, kterou nechce řešit, ale ani ji nechce odmítnout. Musí se rozhodnout sám v sobě, sám sebe musí přesvědčit a pomoci tak rodině začít nový život daleko od své rodné hroudy. Nejen tato, ale i několik dalších Stefanykových povídek zaujatě a velmi emotivně reaguje na emigraci západoukrajinských rolníků do Kanady na konci devatenáctého století. Ale především v novele „Камінний хрест“⁴³ autor ukázal, že je spisovatelem s nesmírně vyvinutým sociálním cítěním.

Celý příběh povídky je zářmován postavou hospodáře Ivana Diducha, který zosobňuje typického venkovského člověka. Pokorně nese svůj životní úděl, těžký osud, nekonečnou dřinu a s nesmírnou trpělivostí obdělává kopcovité políčko: roky a roky seje obilí, které jemu i rodině „dává chléb“. To je smyslem jeho života.

Stefanyk představuje svého hrdinu velice útržkovitě, skrze příhody, které prožívá. Jeho biografie se odkrývá v průběhu celého příběhu a je velice zestručněna. „Був-сми наймитом, а потім вібув-сми десять рік у ваську, та я стола не знав, та й коло стола мені їда не йде до трунку.“⁴⁴ Takový byl Ivan, hlavní postava novely, byl trochu podivínský ve svých zvycích, ale i ve své práci. I přesto, že nechce opustit rodnou hroudu, poslechne hlas své ženy a synů a vydává se na dalekou cestu zaoceánského emigranta, do Kanady.

Novela má sedm hlav: v první Stefanyk seznamuje čtenáře s hlavním hrdinou díla, hospodářem Ivanem Diduchem, jeho životem i osudem. Když se Ivan po deseti letech vojny vrátil domů nezastihl na živu ani otce ani matku, našel jen polorozpadlou chalupu. A veškerý majetek, který mu otec zanechal, byl jen kus pole na vysokém kopci za vsí. Nikdo na kopci pole neobdělával, bylo to nejhorší pole ve vsi, ale Ivan se dal do práce a svoje políčko začal zušlechťovat.

⁴³ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 51.

⁴⁴ Тамтєж, стр. 54.

S malým vozíkem a jedním koníčkem, s nímž se společně zapřahal k oji, vyvážel na pole hnůj a v pytlích ho nosil na zádech až nahoru, na kopec. Jednou po práci vyprávěl ženě a dětem, co se mu přihodilo: „Сонце пражить, але не пражить, аж вогнем сипле, а я колінкую з гноем наверх, аж шкіра з колін обскакує. Піт із-за кожного волоска просік, та й так ми солоно в роті, аж гірко. Ледве я добився на гору. А на горі такий вітрець дунув на мене, але такий легонький, що аж! А підіть же, як мене за мінуту в попереці зачєло ножами шпикати - гадав-сим, що минуси!“⁴⁵ Po této nešťastné příhodě, která Ivana Diducha potkala, chodil stále ohnutý v kříži a lidé mu začali přezdívat „Přeražený“.

Přestože ho kopec zmrzačil, obdělával jej s láskou. Čím byl ale starší, tím obtížněji se mu práce dařila. „Такий песій горб, що стрімголов у долину тручєє!“⁴⁶, říkal si Ivan a obrátil se ke kopci: „Ото-с ні, небоже, зібгав у дугу! Але доки ні ноги носє, то мус родити хліб!“⁴⁷ Prostřednictvím drobných detailů se postava hlavního hrdiny krystalizuje v průběhu celého jeho životního příběhu.

Druhá, třetí, čtvrtá a pátá kapitola Ivanova příběhu se odehrává v soukromí a je věnována loučení jeho rodiny se sousedy, s celou vesnicí u nich v chalupě, před cestou za oceán. Synové a Ivanova žena chtěli odejít do Kanady a tak nakonec i hospodář, ač hodně zkormoucen, musel souhlasit. Prodal všechno co měl a pozval celou ves, aby se důstojně rozloučil. Stál před hosty se sklenkou v ruce a nemohl ani promluvit. Tak těžké bylo jeho loučení: „Дєкую вам файно, газди і газдині, що-сте ні мали за газду, а мою за газдиню...“⁴⁸ „Отак Иван дивився на людей, як той камінь на воду. Потряс сивим волоссям, як гривую, кованою зі сталевих ниток, і договорював: „Та дєкую вам красно, та най вам бой дасть, що собі в него жедаєте.“⁴⁹

Loučení Ivanovy rodiny provází neskonalý smutek. Postava hlavního hrdiny a jeho příběh je natolik skutečný a pro období emigrace

⁴⁵ Tamtéž, str. 52.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž, str. 54.

⁴⁹ Tamtéž.

západních Ukrajinců za oceán nesmírně symbolický. Stefanyk v detailu přibližuje čtenáři, jak hlavní hrdina prožívá a překonává tyto chvíle loučení s obrovskou bolestí v srdci, s velkým nasazením, aby vydržel těžký životní okamžik odchodu z rodné chalupy a vesnice. Sám k tomu říká: „Озміть та вгатіть ми сокиру отут у печінки, та, може, той жовч нукне, бо не вітримаю! Люди, такий туск, такий туск, що не памнетаю, що си зо мнов робить!“⁵⁰

Hlavní hrdina novely Ivan, na jehož osudu Stefanyk celou novelu vystavěl, by nikdy za oceán z rodné vesnice neodešel. Ale jeho synové, nová generace, kteří už uměli číst a dovedli si najít informace, přemluvili matku, aby pomohla „zpracovat“ jejich starého otce k cestě do Kanady. Báli se, že pole, které mezi ně otec rozdělí, nestačí uživit ani je, natož pak jejich budoucí rodiny. Chtěli začít nový život daleko od domova a zapomenout na bídu a utrpení. Otec nakonec souhlasí, a říká: „Най їм бог помагає їсти тот хліб, а мені однако гинути. Але, газди, де мені, переломаному до ходів? Я зробок - ціле тіло мозоль, кості дрихлаві, що заки їх рано зведеш докупи, то десіть раз йойкнеш!“⁵¹

Stefanyk píše tuto novelu s obrovským prožitkem, je tu zdůrazněna lakoničnost jeho stylu a obraznost povídky – úzké výřezy ze života, detaily, jednoduché popisy. V novele není složitá zápleтка, autor předkládá čtenáři těžké okamžiky loučení svých postav před odchodem z rodné chalupy, bolestné myšlenky svého hrdiny, jeho ženy, o kterou má obavy, aby tuto obtížnou cestu vydržela.

Ivan vidí svoji ženu ustaranou, udřenou a přirovnává ji k „zpráchnivělé vrbě“. Největší dramatismus v této novele je v monolozích a ve velmi stručných dialozích, jež autor vkládá do úst postavě: „Кини пальцем, та й маком сєде! ...От, перевернеси дєсь у окіп, та й пси розтєгнуть. ...Катерино, що ти собі, небого, у свої голові гадаєш? Де ті покладу в могилу? Ци риба ті має зїсти? ...Була-с порєдна газдиня, тєжко-с працювала, не гайнувала-с, але на старість у далеку дорогу вібраласи. Аді, видиш, де твоя дорога та й твоя Канада? Отам!“⁵²

⁵⁰ Тамтєж, стр. 55.

⁵¹ Тамтєж, стр. 56.

⁵² Тамтєж.

A její muž Ivan při těch slovech ukazuje oknem na hřbitov. Před svými sousedy se se svojí ženou loučí a prosí jí za odpuštění jestli jí někdy rozzlobil nebo ublížil.

Na srdci má dvě prosby, s nimiž se obrací k sousedům. Žádá je, aby až synové pošlou jednou do rodné vsi zprávu, že už rodiče nejsou naživu, dali za ně sloužit bohoslužbu, sešli se na hostinu a pomodlili se za ně otčenáš. A druhá jeho prosba se týká jeho pole na kopci, kde na samém vršku postavil kamenný křížek. Těžce nosil kamení nahoru, ale přesto ho postavil: „Хотів-ем кілька пам'єтки по собі лишити.“⁵³ Starý Ivan sevřel pěsti a přitiskl si je ke rtům. Vzpomínal na svůj kopec, ke kterému utíkal ještě minulé noci. Stefanyk vykreslil poslední noc otce Ivana před odjezdem, kterou prožíval s velkým pocitem osamocení a roztržtosti duše a útekem ke kamennému kříži na kopcovitém poli, kde nachází klid k realizaci svého rozhodnutí, cestě do Kanady. Seděl pod křížem v obavách z dlouhé cesty a ulevilo se mu. Měl starost z toho, co je v daleké cizině čeká.

Hovořil nyní k sousedům, byl smutný a po tváři se mu koulela „slza jako perla po skále“. Prosil ostatní hospodáře a sousedy, aby na svatodušní neděli, kdy se svěťí pole, nezapomněli nikdy na jeho kopec. Aby mladý chlapec vyběhl nahoru a svěcenou vodou pokropil křížek: „Процю я вас за це дуже грешно, аби-сте мені мого хреста ніколи не минали. Буду за вас бога на тім світі просити, лиш зробіть дідові єго волю.“⁵⁴

Ivan Diduch si přitukává se sousedy, nechce si připustit moment, kdy se musí sebrat a vydat se na cestu: „Заки-м ще в свої хаті і маю гості за своїм столом, то буду з ними пити, а хто ні навидить, той буде також.“⁵⁵ Zanedlouho byl Ivan opilý a dal poslat pro muzikanty, aby vyhrávali mladým, kteří zaplnili celý dvůr. Na dvoře i ve světnici všichni pili, všichni mluvili a jeden druhého ani neposlouchal. Na Ivana padla velká tíha a zdálo se mu, že z něj vyprchává život, že „zkamení“, Stefanyk velice často používá ve svých dílech podobu kamene pro

⁵³ Tamtéž, str. 57.

⁵⁴ Tamtéž, str. 58.

⁵⁵ Tamtéž, str. 59

označení ztracené duše.⁵⁶ „...Spisovatel znovu zobrazuje přenesení stavu lidské duše na neživý předmět, aby jej zmaterializoval. Kámen, který vyplavila voda na cizí břeh, je najednou jako osud Ivana, který odjíždí do cizí země.“⁵⁷ Starý Ivan si se svým přítelem Mychajlem ještě za zvuku houslí zazpívali starodávnou písničku: „Як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозили понаростали.“⁵⁸

V šesté hlavě novely přicházejí synové k otci a připomínají mu, že je čas jít na vlak. Otec vstává od stolu, bere za ruku svou ženu a jdou se ustrojít do svátečního oblečení. Když se vracejí převlečení, celá světnice se rozpláče, „Як би горе людське дунайську загату розірвало - такий був плач. ...Але Іван не дивився в той бік. Ймив стару за шию і пустився з нею в танець, ...термосив жінкою, як би не мав уже гадки пустити її живу з рук. Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати.“⁵⁹

Poslední hlava novely je o tom, kdy celá vesnice vyprovází Ivana a jeho rodinu. Ivan šel se ženou shrbený, v šedivém cajkovém obleku, a každou chvíli tancoval polku. Až když stanuli pod kopcem s jeho křížem, tak se trochu vzpamatoval a své ženě povídá: „Видиш, стара, наш хрестик? Там є відбито і твоє намено. Не біси, є і моє, і твоє...“⁶⁰ Tak odcházela Ivanova rodina za doprovodu všech sousedů a přátel do daleké ciziny a jejich poslední zastávka byla u rodinného kříže. Bolestná dominanta příběhu – utrpení – je zpracována do různých symbolů: kopec představuje srdce hlavního hrdiny; kříž – zastupuje celou emigraci; pláč manželky a loučení připomínají pohřební hostinu.

Text novely je postaven na pocitech hlavního hrdiny, který prožívá nelehké životní rozhodnutí a jeho realizaci, což autor detailně ztvárnil sobě vlastní expresionistickou formou. Všechny pocity hrdiny se slučují v nesmírnou bolest, kdy jeho vnitřní monolog je vytvářen z dojmů reálné skutečnosti, kterou musí chtě nechtě odžít. Jednotlivé části povídky na sebe harmonicky navazují a tvoří ucelený text provázející čtenáře od

⁵⁶Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Едмонтон: Сучасність, 1989, стр. 183.

⁵⁷ Тамтєж, стр. 184

⁵⁸ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 62.

⁵⁹ Тамтєж, стр. 62.

⁶⁰ Тамтєж, стр. 63.

začátku do konce smutnou uličkou loučení na cestu za lepším světem a domovem.

Stefanyk se v tomto díle snažil lidem ukázat vše, čeho si nevšimli, každý detail, který je pro dílo důležitý a hlavně ukázat psychologii duše člověka. „Nezabaluje“ celý příběh jenom do obrazu a pocitů starého otce, ale otevřeno nechává i nezodpovězenou otázku co bude, otázku života a smrti. Pro jeho syny je tato cesta snahou odejít za novou lepší realitou, začít nový život, stát se od samého začátku tvůrcem svého osudu. Ale jak těžkou cestu a pobyt v novém prostředí zvládne jejich matka a otec zůstává v příběhu jako otevřený otazník. Oba mají z nadcházejícího odchodu a z obrovské dálky svého budoucího domova neskonale strach. Přesto se obětují pro možná lepší život svých dvou synů.

Stefanykovo podání tohoto příběhu je dynamické, mnohdy až s humoristickým nádechem, například hned v úvodní hlavě novely: „Але часом серед найбільшого розгону, на самій середині гори, Іван починав налягати на ногу і спирав коня. Сідав коло дороги, брав ногу в руки і слинив, аби найти те місце, де бодяк забився. „Та цу ногу сапов шкребчи, не ти її слинов промивай,“ говорив Іван іспересердя. ...Спокійно тягнув бодяк дальше. Як не міг бодяка витягнути, то кулаком його вгонив далі в ногу і, встаючи, казав: „Не біси, вігниєш та й сам віпадеш, а я не маю часу з тобов панькатиси...“⁶¹

V situaci loučení hlavního hrdiny, v prožitku jeho poslední noci, se čtenář setkává s téměř dramatickými syžetovými kolizemi: „Оцеї ночі лежу в stodолі, та думаю, та думаю: господи милосердний, ба що-м так глибоко зогрішив, що женеш ні за світові води? Я ціле жите лиш роб, та й роб, та й роб! Не раз, як днинка кінчиласи, а я впаду на ниву та й ревно молюси до бога: господи, не покинь, ні ніколи чорним кавалком хліба, а я буду все працювати, хіба бих не міг ні руков, ні ногов кинути... Потім мене такий туск напав, що-м чиколонки гриз і чупер собі микав, качев-єм си по соломі, як худобина.“⁶² Novelistu tu nepopisuje jenom obraz a pocity starého otce, ale i jeho „vykřičené“ otazníky co bude s ním, jeho ženou i syny.

⁶¹ Стефанік, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 51.

⁶² Тамтєж, стр. 58.

Dojmy a pocity hlavního hrdiny Ivana se až neuvěřitelně prolínají se skutečností, kterou žije a kterou musí až do konce prožít. Pro autorovu tvorbu je vlastní, že umí mistrovsky propojit vnitřní svět (duši) hlavních hrdinů se světem vnějším. Celá novela „Камінний хрест“ je rozdělena na sedm částí, které na sebe harmonicky navazují a od začátku do konce tvoří uspořádaný celek. Podstatou celého příběhu je rozervaný psychický stav hrdiny, smutek jeho ženy, členů rodiny i přátel a sousedů, kteří se přišli rozloučit. Doprovázejí je z jejich vesnice a oni míří na vlak, který je odveze k velké lodi, s níž zamíří za oceán. Tady povídka končí, vesničané se loučí s hlavním hrdinou a jeho rodinou. Oběť rodičů, kteří v pokročilém věku odešli z rodné vesnice, aby zajistili alespoň šťastnější život svým dětem, je veliká.

„Sama samotinká“, „Umírání“

Námětem těchto Stefanykových povídek jsou velmi obtížně uchopitelné a stejně tak těžce postižitelné stavy člověka ve chvíli umírání a smrti. Novelista v kratičkém obrázku „Сама-саміська“⁶³ s velkou přesností přibližuje čtenáři horečnaté a blouznivé pocity hlavní postavy – stařenky a její poslední „životní boj“ se smrtí.

Babička leží na zemi, pod sebou má pytel a pod hlavou tvrdý polštář. Když děti odcházely do práce, nechaly jí na podlaze džbánky s vodou a krajíc chleba. Rodina žila tak chudě, že nic lepšího nemohli nemocné dát a sedět u ní také nemohli, protože „práce jim rostla pod rukama“, a bylo potřeba se postarat o děti a o rodinu. Stará matka zůstává osamocena se svou bolestí, sama pro sebe omlouvá děti, že nejsou v této pro ni tak těžké chvíli u ní. Dobře ví, že musejí pracovat, protože práce, vlastně dřina, je jejich denním chlebem a utrpením. Jak novelista v názvu povídky předvídá „sama, samotinká“ bude očekávat a prožívat poslední chvíle svého pozemského života.

Ve světnici, kde stařenka zůstala sama, trpí bolestí a má sucho v ústech, jsou roje much. Létají jí kolem hlavy, lezou jí do uší a do očí a ona nemá sílu, aby je odehnala: „Лежала на землі та дивилася

⁶³ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 39.

блудними очима на хрест, що був у сволоці вирізаний. Спалені губи з трудом розривала та білим язиком їх зволожувала.“⁶⁴

Byla tak zesláblá, měla žízeň a začala se převalovat po zemi a hledat džbánek s vodou. Její mysl se čím dál více zatemňovala, měla halucinace, viděla čerta s dlouhým ocasem, který si sedl vedle ní. Vtom spatřila, že z pece vyletělo celé hejno malých čertů, přiletěli k ní a sedali si na ni jako kobylinky. Chtěla zvednout ruku k čelu, aby se mohla pokřižovat, ale čert k ní promluvil: „Старий щезник намахував, аби баба пугте не робила.“⁶⁵

Stařenka ze všech sil poklekla na kolena, ale byla tak zesláblá, že upadla tváří k oknu. „Замкнула очі. Земля у хаті розпукалася, а баба в розколібину сточувалася і падала удолину. Летіла все успід та успід. Десь усподі чорт ймив її. ...Баба рвонулася та й головою грянула до стола. Кров потекла, баба схлипала та й умерла.“⁶⁶

Hlava se jí svezla k noze stolu a její mrtvé oči hleděly do světlice. Čerti zmizeli, jen neodbytné mouchy sedaly na její zkrvavenou hlavu a sály krev, kterou roznášely všude po světlici. Tady autor zobrazuje typický naturalistický obraz, jak mouchy s rozkoší "chlemtaly" krev stařenky, namáčely si v ní křídla a zanechávaly po sobě rudé skvrny na zdech i nádobí v místnosti. Červená barva krve je zde typickým expresionistickým prostředkem autora pro vyjádření stařenčiny smrti.

Stefanyk v kratičkém obraze (necelé dvě tiskové strany) stařenčina boje se smrtí ukazuje, že chudý člověk měl na svých bedrech naloženu nejen těžkou práci, ale i umírání bylo pro chudého opuštěného jedince těžkou zkouškou, „posledním bojem s postavami z temnot“. Nekonečně dlouhé chvíle umírání prožila stařena opuštěná, v halucinacích a se strachem do posledního okamžiku, kdy ji navštívila a vysvobodila milosrdná smrt.

Tak realistické a expresivní autorovo podání umírání člověka a čekání na smrt nenechává ani nestranného čtenáře apatickým. Jakoby těžký prožitek umírající stařenky byl i prožitkem čtenáře. Je to tak tvrdá a

⁶⁴ Tamtéž, str. 39.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ Tamtéž, str. 40.

nesmlouvavá skutečnost, že nutí člověka k zamyšlení, jak těžký a nelítostný „boj“ musí na konci života každý individuálně dobojovat.

V popisu podrobností prožívaného okamžiku jedince byl Stefanyk mistr. Pro něho nebylo určující jak postava (stařenka) vypadá, ale především to, jaká duševní muka prožívá. Ač žije v rodině se svým synem a jeho dětmi, je osamělá a tak osaměle také čeká na smrt. Je pochopitelné, že v takovém stavu, v jakém se nachází, přicházejí halucinace, stařena vidí a bojuje s čerty, jsou všude kolem ní a ona nemá sílu se s nimi poprat.

Velmi podobné pocity jako stařenka v povídce „Sama samotinká“ prožívá i starý otec rodiny Les v povídce „Скін“.⁶⁷ Chmurný úvod novely, nastalý hluboký podzim, listí spadané ze stromů a černé vrány, které se slétaly na pole, nevěští nic dobrého: ...„до старого Леся прийшла смерть“.⁶⁸

Ví, že „...смерть не страшна, умирати би кожному, але довга лежа - ото мука.“⁶⁹ A pro Lese to muka byla. V halucinacích se propadal do nějakého jiného světa, pak se z něj vynořoval a ten svět byl pro něho bolestně podivný. Upínal slábnoucí zrak k mihotavé lampičce a doslova se přísával k jejímu světlu. Držel se obtížně této skutečnosti – světla lampičky, protože věděl, že zavře-li víčka, propadne se do neznámého světa.

Vedle něho usnuli na zemi jeho synové a dcery, protože nevydrželi tak dlouho bdít u lůžka nemocného: „Він держався каганця всією моцею і не давався смерті. Повіки великим тягарем зайшли понад очі. Він видить на подвір'ю багато малих дівчат, кожна в руці жмінку квіток тримає. Всі глядять ід могилі, смерті виглядають. Потім всі очі повертають на нього.“⁷⁰ S námahou Les otevírá oči, tiskne si prsty žílu na krku, protože mu její bušení div nesrazí hlavu: „Аді, це ангели перед смертев показуютьси.“⁷¹

⁶⁷ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 98.

⁶⁸ Тамтєж.

⁶⁹ Тамтєж.

⁷⁰ Тамтєж.

⁷¹ Тамтєж.

Upadá do světa halucinací, je na poli, které oře a nemůže udržet pluh v rukou, tak ho pálí v hrdle a takovou má žízeň. Světlo lampičky ho znovu vrátilo z jiného světa. „І не раз та й не два я на полі без води погибав, у бога все записано!“⁷²

Znovu se propadá do tmy a vidí u stolu sedí nebožka jeho maminka a zpívá. Je to ta píseň, co mu zpívala, když byl ještě malý. Les pláče a rukama zachytává slzy, matka mu zpívá přímo do duše a její zpěv se tam mísí s jeho utrpením. „Мама із того світа має прийти та й над своєв дитинов має заплакати. Таке бог право їм надав.“⁷³, šeptá si Les. Ale nohy se mu v tu chvíli roztřáslly chladem, chtěl si je přikrýt kožíškem, ale v tom jeho oči pohasly. Znovu se ještě nepřítomně otevřely a Les si vzpomíná: „Я помінив купити дзвін, аби по селу вогонь вістив, але роки були ціпко тісні, та й я все не вітекав. Прости мені, господи милосердний.“⁷⁴

Opět se Les zřítíl do propasti, chtěl zavolat na děti, ale hlas se mu nemohl prodat z hrdla, víčka zakryla oči. V chalupě se otevírají okna a starého Lese ovinuje bílé plátno a sluneční jas. Je mu tak lehký, lehoučko... Autor rozjasňuje krutý okamžik smrti hlavního hrdiny typickými barvami (ve své tvorbě je často využívá) bílou a zlatou zářivou barvou slunečního jasu, či svit lampičky nebo svíčky. Smrt totiž zastihla Lese za ranního rozbřesku, když vycházelo slunce. Odešel tiše, sám, bez pomoci nejbližších, jeho duše se vydala na cestu otevřeným oknem.

Psychologické rozpracování této povídky je podmíněno výběrem hlavního hrdiny, starého Lese, který ve své dobrotě a v očekávání smutného konce života, nechává spát své děti a sám podstupuje boj se smrtí, s halucinacemi, se zhmotnělymi vzpomínkami a loučí se i se svojí mrtvou matkou, která ho přichází na jeho poslední cestě povzbudit písní.

Důležitou úlohu tady hrají vnitřní monology hlavního hrdiny, které se týkají hlavně vzpomínek, ale i myšlenek, které zůstaly nenaplněny. Svou roli tu sehrává obraz mlhavého a sychravého podzimu hned v úvodu povídky a hejna černých vran, symbolizujících smrt. Dalším detailem a

⁷² Tamtéž, str. 98

⁷³ Tamtéž, str. 99.

⁷⁴ Tamtéž.

zajímavým momentem je Stefanykova metafora bílého plátna a šířícího se slunečního jasu v okamžiku smrti starého Lese. Noc opouští den a starý Les, pro něhož je život hoře, kouká zmučenýma očima, aby ještě zachytil kousek denního světla. Je zářivé, slunečné, ale jeho nepřítomné oči jej už nevidí. Jen symbolicky se vine bílé plátno oknem k Lesovi a ovinuje jeho nohy, tělo, ruce hrud' a hlavu a Les se lehounce propadá do věčného spánku.

„Basarabové“

Novela „Басараби“⁷⁵ začíná smutným konstatováním: „Тома Басараб хотів повіситися у кошниці в саме полудне... Але Томиха наробила зойку, Всі сусіди покидали ціпи з рук, всі сусідки повилітали з хорім і прибігли на Томине обійстя. Антін, той, що тягнув зуби по шустці, заліз у кошницю, і бог знає, як він там собі порадив.“⁷⁶

Hned v úvodu se čtenáři sevře srdce, očekává příběh s napětím a s rysy tajemnosti. Novela, kterou začíná číst, má čtyři hlavy, jejichž obsah skutečně skrývá tajemství rodu Basarabů. V úvodní hlavě novely se prolíná jak současnost, tak i minulost, kterou pak autor objasňuje v dalších hlavách příběhu, který napsal podle skutečné události. S přibývajícím textem nabírá dění na závažnosti a otevřenosti a postavy příběhu jsou konfrontovány a postaveny před neřešitelný problém, jímž je dědičný hřích.

Temné svědomí a dávný hřích provází generace synů a vnuků tohoto jména: jde o novelu s tajemstvím. Ta, jak je pro autora typické, je protkaná řadou dialogů, v nichž hlavní postava Toma, ale v tomto příběhu i vedlejší postavy, rozebírají nelehký úděl rodu - vinu a trest – který rodinu provází: „Дивиться око на тот давний гріх, що за него їм кара йде. Він там у них усередині покладений, аби всі дивилися на него і аби спокою не мали, аби була кара. ...Тяжкий гріх мають у своїй фамілії і мусять его доносити, хоть би мали всі піти марне!“⁷⁷

⁷⁵ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 139.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, str. 140.

Prezentace postav v této novele se od hlavních postav v jiných autorových dílech poněkud liší. Postava hlavního hrdiny Tomy Basaraba tu sice hraje dominantní roli, ale je jakoby upozaděna, a druhou hlavní roli tu přebírá „stařešina rodu“, stará matka Semenycha, která ještě z vyprávění své maminky ví, jaký dědičný trest a za jaký hřích byl na rodinu Basarabů uvalen.

Postavy jsou tu rovnocenným prvkem k popisu prostředí, návratu do minulosti, k historickým událostem, k opakujícím se výrazům (kámen, zkameníš, černé mračno, kamenný spánek, temný svět apod.). Takovému pojetí také odpovídá autorův popis a modelace postavy „vnějšího těla postavy“.⁷⁸ Je hodně jednoduchý až skoupý, jako například u Tomy, který je jakoby hlavním „hráčem“ příběhu: „Тома чоловічок маленький, сухий, з довгим чорним чупром. Очі темно-карі блукали під чолом, як по безкраїх рівнинах, і дороги по них найти собі не годні. Лице смагляве, застрашене, як би діточе.“⁷⁹

Stejně, velmi jednoduše, charakterizuje novelista rod Basarabů slovy babičky Semenychy, které kdysi její matka radila, aby se nevdávala za Semena Basaraba: „Ей, Басараби, Басараби! У вас нема дітей, у вас нема нивки ані худобинки! У вас є лишень хмара, і полуда, і довгий чорний чупер, що вам сонце закрив. А бог вас карає, ...“.⁸⁰

Stefanyk ve svém příběhu Basarabů tematizuje jejich utrpení v motivech dědičného hřichu, vlastní a cizí bolesti, dne a noci, světla a stínu a společné touhy po štěstí. Problematika viny je však hlavním tématem novely. „Lidské svědomí je mohutným hlasem čistoty a dobroty Boha. Tak dlouho mučí člověka jeho svědomí, dokud se sám nepřizná ke spáchanému zločinu.“⁸¹ O. Černenko dále uvádí, že „Stefanyk hovoří o hlasu lidského svědomí, které připlouvá černým mračnem z hor, z čistého nebe, ale i od slunce. To znamená z takové nedostupné dálky

⁷⁸ Hodrová, Daniela: ...na okraji chaosu... *Poetika literárního díla 20. století*, Torst, Praha 2001, str. 520.

⁷⁹ Стефанік, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 142.

⁸⁰ Tamtéž, str. 141.

⁸¹ Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаніка*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 183.

vesmíru, že je chyba jej porovnávat s bezednosťou ľudskej duše, kde sa podľa tvrzení autora nachází jiskra Boží přítomnosti v každém člověku.⁸²

To také potvrzují slova jedné z vět v novele „Поки сумлінне точит, це кара над усіма карами.“⁸³ Pokud se svědomí točí, a stále točí, je to trest, který je vyšší a nejvyšší dokonce než samotný trest vykonaný justicí, je to vina, o které člověk ví a člověku je uměle udělena sama a tím se člověk stává vězněm svých chyb: „Басараби нов починають вішатися, не мають гараздів голові,⁸⁴ říkají si lidé, kteří se rychle seběhli do Tomova domu a zaplnili celý dvůr. Teď se jeden k druhému obracejí a šeptají, že to není tak dávno, co se oběsil Les, pak Nikolaj a po něm Ivan. A ještě neuběhl ani rok a za svítání se oběsil na višni Vasyl. „Вони всі зчеплені до купи. Біда їх всіх на одним мотузку провадить...“⁸⁵

Nad Basaraby visí těžké provinění. Jejich prapraděd, jak seznamuje rodinu s nešťastnou událostí babička, bojoval s Turky a zabil sedm malých dětí. Měl je napíchnuté na kopí jako kuřata. Ale byl krutě potrestán. Prapraděd bloudil s dětmi na kopí třináct let. Odčinění takového hrozného činu a jeho viny bude trvat sedm pokolení: „Takový je trest, který rodu Basarabů nepřidělil Bůh, ale samotný člověk.“⁸⁶

Od této doby, kdy starý děd zabil sedm nevinných dětí, dolehl trest sebevraždy na všechny členy této rodiny až do sedmého pokolení. Stefanyk popisuje výčitky svědomí jednotlivých obětí slovy, která jsou pro expresionisty charakteristická: „То чути наперед, що воно прийде, та й воно не питає ні дня ні ночі, ні сонця ні хмар. Отак встанете рано, помолитеся богу та йдете собі на подвір'є. Станете на порозі та й закаменієте. Сонечко світить, люди бже коло хатів викрикують, а ви стоїте. Чого стоїте? А стоїте того, що щось вас у голову дюгнуло, збоку, дуже легонько. А з голови йде до горла, а з горла в очі, в чоло. Та й вже знаєте, що десь із-за гір, із-за чистого неба, ще з-

⁸²Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 183.

⁸³ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 144.

⁸⁴ Тамтєж, стр. 139.

⁸⁵ Тамтєж, стр. 140.

⁸⁶Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 171.

позаду сонця припливе чорна хмара. Ви не годні сказати, відки ви знаєте, що вона прийде, але зо три дні ви наслухаєте її шуму, як вона злопотить попід небо. Та й пускаєте увесь розум за нею, він біжить від вас отак, як пастух вівці лишить, отак до знаку ви лишаєтеся такі самі, а страх такий великий, що боїтеся одно слово сказати. Заціпять вам зуби, та й чекаєте.”⁸⁷ То říká Toma Basarab o svých pocitech a o tom, jak jeho duše trpí. Neumí si pomoci, ani svým blízkým neumí pomoci, je to nemoc, o které v devatenáctém století nebyly žádné medicínské poznatky. Takovéto tvůrčí prostředky vnitřního monologu Tomu, který novelistu zobrazuje, nemají nic společného ani s typičností realismu a ani s psychologičností impresionismu.

Podle Stefanyka nemá „síla“ spáchat sebevraždu žádné vnější projevy, jako je třeba utrpení či bída, nebo bolest, které se běžně vyskytují v každém lidském životě. Ale všechny bolesti jsou v tomto případě psychické. Bolí hrdinova duše, což zobrazeno expresivní autorovou hyperbolou „oči vykapávají“ přibližuje čtenáři těžká psychická muka hlavního hrdiny.

V jedné části novely, jak uvádí O. Červenko, spisovatel čtenáři předkládá svůj názor: Píše, že touha spáchat sebevraždu je způsobena změnami v hloubi lidské duše a procesy v přírodě a všechno kolem ní se děje vlivem spontánních impulsů. Je to podobné jako se změnami nálad hlavního hrdiny Tomy. Příroda pobízí Stefanykova hrdinu k vykonání soudu nad sebou samým s vědomím, že dokonáním sebevraždy se odčiní vina.

Toma nic nevěděl o hříchu jeho prapraděda, který se stal jakoby jeho zločinem. A to způsobilo konflikt mezi jeho vlastním svědomím a kolektivní vinou... V této aktuální kapitole dne se rozhodl spáchat sebevraždu. Hlas svědomí přirovnává k černému mraku a s ním spojuje i výčitky svědomí. Navíc podle expresionistů člověk, který zabil druhého člověka, zabijí i sám sebe. „Každý zločin, který je způsobený tomu druhému, si vlastně zločinec působí sám sobě.“⁸⁸ Podle nich každé zlo

⁸⁷ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 143.

⁸⁸ Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 21.

musí být dříve nebo později potrestáno. Pozemský svět se podle expresionistů trestá sám.

„Basarabové jako by upadli do kamenného spánku“⁸⁹. „Гріхи, люди, гріхи, треба бога просити....“ ...„Докторі кажуть, що то така нерва є, що вона так хорус, як би й чоловік. Вона десь є в чоловіці, то вона розум відбирає, як заслабне“⁹⁰ říká Toma, který si chtěl před pár hodinami vzít život a teď je, jako všichni z rodu Basarabů, u babičky Semenychy.

Svoji krátkou úvahu v závěru novely končí Toma Basarab slovy. „Ей, що докторі знають!...“⁹¹. Jak pravdivá je tato věta i dnes. Stefanyk nemohl ani domyslet, že příběh jeho Basarabů k tématu dědičnosti, psaný podle skutečné události, je aktuální i v této době, po sto letech. A co my víme, co přinese dalších sto let!

„Javorové listí“, „Lesova rodina“

Vřelý vztah, který měl Stefanyk ke své mamince, ho motivoval i ke zpracování příběhů, v nichž hlavní postavou byla matka. K této jeho próze patří také povídka „Кленові листки“⁹², která má čtyři hlavy a na závěr graficky oddělený smutný monolog umírající matky. „Zde se setkáváme s působivým obrazem matky plačící nad těžkým osudem svým i svých dětí, způsobeném sociální nerovností na ukrajinském venkově. Její pláč refrénovitě prostupuje celou povídku a vytváří jeden z výrazných „hlasů“, které se v próze objevují. V postavě matky je zde koncentrována bezmoc, smutek, vztek a bolest, ostře vyhrocený pocit sociální nespravedlnosti, ale zároveň pokorné nastavení toto vše snášet a nést.“⁹³ Úvodní i závěrečná část se odehrává doma, v soukromí – ve světnici, kde leží nemluvně, děti i nemocná matka. Ve střední části jde

⁸⁹ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 145.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

⁹² Tamtéž, str. 127.

⁹³ Chlaňová, Tereza: *Od dětského dynamismu k symfonii čísel, Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934*, Disertační práce, Praha 2006, str. 389.

čtenář cestou spolu se šestiletým synkem s obědem za otcem na pole u potoka.

V úvodní kapitole nás autor přivádí do světnice hospodáře Ivana a jeho rodiny, kde se sešlo několik sousedů na oslavu křtin nově narozeného Ivanova nemluvněte. Jeho žena leží bezvládně na posteli přikryté hrubým kusem plátna, je po porodu zesláblá, nemocná. Ivan pobízí kmotry a kmotřičky, aby vypili ještě po jedné skleničce, aby si nabídli jídlo. Sám vede monolog, jaká že to pohroma na něj o žních přišla. „А я, бігме, не знаю, що з него має бути?! Ци маю лишити жнива та й обходити жінку і варити дітям їсти, ци я маю лишити їх тут на ласку божу та й тегнути голоден косов? Бо вже таке має бути, бо у такий час ніхто до хати не прийде за великі гроші. На тобі, Іване, дитину та й радуєси, бо ще їх мало маєш!“⁹⁴

Sousedé ho uklidňují a napomínají, že jeho žena v takovém stavu nemá takové řeči poslouchat. Ale Ivan stále žehrá na osud, cítí na sobě tíhu svých slov, neví jak řešit nastalou situaci, vybuchuje, omlouvá se, ale jeho slova jsou plná exprese: „Я вас дуже перепрашаю за мою таку бесіду, але ви гадаєте, що я за нев дбаю, або за дітьми дбаю, або за собов я дбаю?! Бігме, не дбаю, най їх і зараз віфатає та й мене з ними! Овва, ото би сми втратили рай на землі і маєтки лишили!“⁹⁵ Sousedé mu neodporují, myslí si, aby se radši ze svých starostí vypovídal, ale Ivan se postaví uprostřed světnice obrátí se na děti na peci a praví: „Та чому не летите з мої голови? Я вам утворю і вікна, і двері, гай!“⁹⁶

Ivan se celý třese a cítí na sobě veškerou tíhu „своїх страшних слів“⁹⁷: „Аби-сте не казали, люди, що кранчу над головами своїх дітей, як ворон над стервом, не кажіть! Я не кранкаю, а правду говорю, мій жель кранкає, серце кранче!“⁹⁸ Tady nás opět zaujmou krásné, poetické Stefanykovy metafory „mluví můj žal“ a „pláče moje

⁹⁴ Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ 1978, стр. 127.

⁹⁵ Тамтєж, стр. 128.

⁹⁶ Тамтєж.

⁹⁷ Тамтєж, стр. 130.

⁹⁸ Тамтєж, стр. 131.

srdce“. Ty jeho postavy nesmírně zlidšťují, dávají jim punc všeobjímající a pro rodinu se obětující osobnosti.

Ivanovi oči se rozhořely a naplnily se nesmírnou láskou k dětem a hledaly je po světnici. To zlost provázená neřešitelností rodinné situace, nemoc jeho ženy, plná světnice malých dětí, žně za dveřmi a jen jeho jedny ruce ho dohnaly k ostrému vyjádření pocitů duše na adresu svých nejdražších. Je noc, Ivan se zklidňuje, hosté se pomalu zvedají a odcházejí.

Druhá hlava začíná ránem. Děti jedly na podlaze a vedle nich ležela matka: pohublá, žlutá a tiskla si kolena k prsům. „По чорнім нечесанім волосою спливала мука і біль, а губи заціпилися, аби не кричати.“⁹⁹ Bylo jí nesmírně špatně, ale věděla, že rodina musí fungovat.

Celá povídka je sestavena z jednotlivých tragických obrazů, které mají spojitost přes šestiletého synka Semenka od trpící matky k otci, který seče na poli obilí. S pomocí malého chlapce poklízí matka světnici, pobízí k umytí dvě malé dcery Katušku a Marii a hochu posílá se džbánkem pro vodu. Ví, že bude nemocná, proto Semenkovu ještě říká, aby natrhal okurky, které jim naloží, aby měli něco k chlebu. Sotva se vleče, ale ještě uvaří boršč a posílá syna, aby zanesl oběd otci na lán k rybníku. Matka je tu osudovou postavou, která zasahuje do děje radami synkovi, a připomíná mu, aby se postaral o ostatní děti a donesl otci oběd.

Třetí hlava popisuje cestu malého chlapce za otcem, jeho příhodu se psem, kterého se bojí, aby ho nekousl. Všechno ale dopadá dobře, kolem jde žena, a ta malého Semenka bere s sebou, protože jde na stejné pole.

Obsah čtvrté hlavy je tragický. Uplynuly tři dny, děti sedí na zemi uprostřed světnice a jejich maminka leží na posteli obložená vrbovými větvíčkami. Chlapec říká sestřím, aby seděly tiše, že donese malé nemluvně, jak otec řekl, k Vasylyše, aby ho nakojila. Vztah Semenka k matce, či jeho pocit odpovědnosti vůči ní, je pro něho určujícím faktorem. Tyto poslední chvíle, kdy Semenka pečuje o umírající matku,

⁹⁹ Tamtéž, str. 131.

jsou až zvláště dojemné a čtenáře překvapí ztrácející se emocionální složka Semenkovy povahy. Jeho city ustoupily tvrdé realitě a syn dokáže řešit i tragický obraz vložit svíčku do rukou umírající matky, jak mu přikázal otec.

Semenko se obrací k mamince s dětskou neviností a jen proto, aby splnil co mu otec uložil, říká: „Дедя зсукали ще свічку та й казали, що якби-сте умирати, аби вам дати у руки і засвітити. Коли я не знаю, коли давати?“¹⁰⁰ A právě tento moment je nesmírně psychologicky významný. Maminka na chlapce pohlédla velkýma lesklýma očima, měla v nich bezedný smutek, žal a strach. Vytryskly jí slzy a chlapcovi řikala, aby se postaral o to, aby macecha nebila sestry a malého Vasylka. Velmi sugestivně zde autor vykreslil hloubku mateřského citu, její bezmocnost, ale i lásku a něhu, kterou měla vepsánu v pobledlé tváři a temných očích.

V postavě matky je nahromaděn zármutek, bolest a především obavy, jak bude případná macecha zacházet s jejími dětmi. Má strach, bojí se. Dojemný je obraz nebohé matky a smutný pohled jejích očí na děti sedící na podlaze světnice. Autor tu vytváří expresivní obraz ubohé lidské bytosti, tiše trpící umírající matky.

Starší syn drží v rukou nemluvně, a to se v tu chvíli rozplakalo. „Співай дитині, най не плаче.“¹⁰¹ - říká matka, ale Semenko zpívat neuměl. Maminka si přetřela dlaní suché rty a začala potichu zpívat. „У слабім, уриванім голосі виливалася її душа і потихоньки спадала між діти і цілувала їх по головах. Слова тихі, невиразні говорили, що кленові листочки розвіялися по пустім полю, і ніхто їх позбирати не годен, і ніколи вони не зазеленіють. Пісня намагалася вийти з хати і полетіти в пусте поле за листочками...“¹⁰²

Velmi výrazná poloha matčiny postavy se projevuje právě v závěru povídky, kde autor píše o její zdeptané a trpící duši, která oplakává své děti, ale i sama sebe. Setkáváme se tady se silným mateřským typem a s působivým obrazem matky, která ještě ve chvíli své smrti zpívá svým

¹⁰⁰ Тамтєж, стр. 134.

¹⁰¹ Тамтєж.

¹⁰² Тамтєж.

dětem tichou písničku. Stefanyk na postavě matky velmi přesně vykreslil její psychiku a utrpení její duše. Postavou trpící a umírající matky je zarámován celý příběh novely. Tato novela by se dala charakterizovat jako čistě psychologická, protože v ní autor podává přesnou analýzu pocitů, slz, a smutku hlavní postavy, matky, která prožívá nejtěžší okamžiky svého života, poslední hodiny umírání provázené strachem o děti a i o sebe (strach ze smrti).

I ve druhé povídce „Лесева фамілія“¹⁰³, je hlavní postavou matka dvou malých synů. Manžel je opilec. Její postavou je rámován celý příběh. Úvod povídky je razantní, strhující. Matka s dětmi utíká za svým mužem, který s pytlek ječmene, jenž rodině ukradl, spěchá do hospody, aby jej vyměnil za láhev kořalky. On je největší problém matky, živitelky a ochránkyně rodiny. Její muž propije, co ona svojí dřinou vydělá, aby uživila děti. Co však přinese do domácnosti, muž odnáší do hospody a mění za kořalku.

Příběh je plný dialogů ženy a muže, které vedou v rozčilení, před hospodou, kde žena s dětmi otce dohnali. Stefanyk je popisuje naprosto lakonickými expresivními větami. „Ой не тікай, ой не біжи, не розноси мою працу з-межи дітей.“ „А ти, мерзб, знов, хочеш робити веймір на всі люди! Лице би-с мала!“ „Лица я із-за такого газди не мала, та й не буду мати! Давай мішок та пропадай. А ні, то будем ті бити, буду ті бити з дітьми насеред села! Най буде покаяніє на увесь світ! Давай!“ „Ти, стара, лєрво, та ци ти здуріла? Та я тебе і бахурів твоїх повішію!“¹⁰⁴

Před hospodou se mezi manželi strhne prudká hádka a vrcholí rvačkou. Žena udeřila muže do obličeje a on jí to oplatil. Ze rtů jí vytryskla krev. Chlapci, kteří stáli opodál se nyní odvažují a jdou matce na pomoc a bijí otce klackem přes nohy. Celou událost sledují všichni hosté z hospody, nakonec muž rezignuje, svléká si kožíšek, dává si ho na zem a uléhá na něj. Odevzdaně vyzývá děti, aby ho mlátily, že už se nebrání. „Андрійку, та й ти, Іванку, йдіть тепер бийте, я ані кинуси.

¹⁰³ Тамтєж, стр. 17.

¹⁰⁴ Тамтєж.

Гай, бийте...“¹⁰⁵ Děti stály opodál a rozpačitě hleděly na otce. Pomalu odhodily klacky a podívaly se na matku. „Та чому їх не заставляеш, аби били, аді-м ліг - бийте!“¹⁰⁶, říká otec. Matka Lesycha se rozplakala. Vzala děti za ruku, pytel s ječmenem přehodila přes záda a jako pomlácená slepice se odbelhala domů.

Měla strach, co bude až se muž vrátí z hospody. Všechny věci odnesla k sousedům a sama s dětmi šla nocovat na zahradu do plevelu. Dětem prostřela na zem pytel a přikryla je kožichem a sama u nich seděla jen v lehkém kabátku. „Діти, діти, що мемо робити? Тото-м вам постелила сьогодні на увесь вік! І пімрете, та слави не збудетеси! Не годна я цього за вас відмолити...“¹⁰⁷ Lesycha plakala a naslouchala, zda se Les vrací. Nad ní viselo noční nebe plné hvězd. V tom jedna spadla a Lesycha se pokřižovala.

Dominantou celé povídky je postava matky, její starost, strach a mateřská nejistota o budoucí osud svých dětí a trápení s opilým mužem. Autor ji ztvárnil velice realisticky. Celé její počínání, které je vedeno obavami o nasycení dětí, je v novele symbolem jejího mateřského údělu. V této povídce „činí Les soud nad sebou samým. Když je opilý, brání se před svou ženou a stěžuje si na ni. Když vystřízliví, vede opilecké řeči, aby ho netloukly vlastní děti a odsuzuje sebe k věčnému kriminálu.“¹⁰⁸ Takový neradostný osud prožívala na přelomu 19. a 20. století na ukrajinském venkově nejedna mužická rodina. Nespravedlnost, ústrky, starosti, trápení a bolest provázely celá pokolení Ukrajinců po desítky a desítky let.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 18.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 20.

¹⁰⁸ Черненко, Олександра: Експресіонізм у творчості Василя Стефаника, Сучасність, Едмонтон 1989, стр. 22.

Závěr

Vasyl Stefanyk popisuje ve svých novelách skutečné příběhy pomocí dojmů a prožitků hlavních postav. Protože v jeho případě šlo hlavně o postavy z chudého ukrajinského venkova Haliče, kde jejich ohrožením byly chudoba, hlad a nemoci, proto se výraznými postavami jeho děl stali osamocení jedinci v těžké životní situaci, nemocní lidé, trpící matky, opuštěné děti, lidé bytostně spjatí s rodnou půdou, ale i například zloději.

Stefanykovi hrdinové byli zmítáni existenciálními otázkami, byli vnitřně rozerváni, měli problém se svým nitrem, niternými pocity, myšlenkami. Tyto autorovy postavy z jeho novel se chtěly především srovnat se vztahy vůči sobě samým (sféra soukromá), ale i se vztahy vůči prostředí (sféra civilní). Stefanyk úmyslně staví svoje postavy do těžkých situací, kde se projevuje jejich osobní odvaha, hloubka citu a síla bojovat svůj boj, ale také se obětovat.

Styl a metody Stefanykových povídek jsou výrazně expresivní. Dokáže pomocí několika málo slov zprostředkovat čtenáři jedinečnost situace. Na malém prostoru jedné či dvou tiskových stran vystupňuje v textu dynamiku, tragiku a vypjatost příběhu hlavních hrdinů, opuštěných jedinců, nešťastných matek, trpících rodin.

Expresivní Stefanykova metoda jeho malých sociálně psychologických novel, z nichž mnohé autor napsal podle skutečně odžitých událostí, vyniká schopností vystihnout třeba hned v úvodu jádro, podstatu příběhu. Tak jej také předkládá okamžitě čtenáři a ještě ve velmi zkoncentrované formě.

Pro Stefanyka je příznačné, že každou vypjatou situaci ve svých příbězích popisuje expresivními, úsečnými větami. Jeho postavy vedou velice často kruté dialogy, které autor ztvárňuje jednoduchými slovy, zvolánými, mnohdy i graficky třemi tečkami. Rozhovory novelistových postav jsou plné vykřičníků, výčitek, nesrovnalostí, nářku, ale i smutku, beznaděje a bezvýchodnosti. Zůstávají otevřené pro obě strany, navozují další expresi, nevědoucí očekávání, strach, úzkost. Co bude až...

Seznam použité literatury

Primární literatura:

Стефаник, Василь: *Кленові листки*, Видавництво Дніпро, Київ, 1978.
Стефаник, Василь: *Вибрані твори*, Ранок, Харків, 2003.

Sekundární literatura:

Черненко, Олександра: *Експресіонізм у творчості Василя Стефаника*, Едмонтон, 1989, Сучасність.

М.Ф.Вишневецький: *Василь Стефаник у критиці та спогадах*, Київ, 1970.

В. М. Лесин: *Василь Стефаник - нарис життя і творчості*, Київ, 1981.

В. М. Лесин: *Василь Стефаник - майстер новели*, Київ, 1970.

С. Крижанівський: *Василь Стефаник-критико біографічний нарис*, Київ, 1946.

Дончик, В. Г.: *Історія української літератури ХХ століття*. Либідь Київ, 1994.

Hodrová, Daniela: *Na okraji chaosu...: Poetika literárního díla 20. století*, Torst, Praha 2001.

Hodrová, Daniela: *Místa s tajemstvím (kapitoly z literární topologie)*. KLP, Praha, 1994.

Chlaňová, Tereza: *Od dětského dynamismu k symfonii čísel, Ukrajinská prozaická tvorba 1917-1934*, Disertační práce, Praha 2006,

Petrů, Eduard: *Úvod do studia literární vědy*, Rubico, Olomouc 2000.

Všetička, František: *Podoby prózy, O kompoziční výstavbě české prózy dvacátých let 20. století*, Votobia, Olomouc, 1997.

Nakonečný, Milan: *Základy psychologie*, Academia, Praha, 2004.

Doubravová, Jarmila: *Sémiotika v teorii a praxi*, Portál, Praha 2002.

Fialová-Fürstová, Ingeborg: *Expresionismus*, Votobia, Olomouc 2000.